

НЕПРЯМІ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА ЯК ІНДИКАТОР ТИПОВОСТІ ЧИ АТИПОВОСТІ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ СИСТЕМ ПРАВЛІННЯ В АРГЕНТИНІ (1853–1994), БОЛІВІЇ (1985–1993) ТА ЧИЛІ (1925–1980)

THE INDIRECT PRESIDENTIAL ELECTIONS AS AN INDICATOR OF TYPICALITY OR ATYPICALITY OF THE PRESIDENTIAL SYSTEMS OF GOVERNMENT IN ARGENTINA (1853–1994), BOLIVIA (1985–1993) AND CHILE (1925–1980)

Осадчук І.Ю.,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Розглянуто сучасну методіку визначення систем державного правління у межах республіканської форми державного правління. З'ясовано особливості інституту непрямих виборів президента в межах президентської системи правління. Проаналізовано особливості функціонування інституту непрямих виборів президента в Аргентині у 1853–1994 рр., Болівії у 1985–1993 рр. та Чилі у 1925–1980 рр. Президентські системи правління в Аргентині у 1853–1994 рр. і Чилі в 1925–1980 рр. визначено як типові. Президентську систему правління у Болівії в 1985–1993 рр. визначено як атипову.

Ключові слова: система державного правління, президенталізм, атиповість, непрямі вибори президента, постелекторальний пакт, Аргентина, Болівія, Чилі.

Рассмотрено современную методику определения систем государственного правления в пределах республиканской формы государственного правления. Выявлены особенности института косвенных выборов президента в пределах президентской системы правления. Проанализированы особенности функционирования института косвенных выборов президента в Аргентине в 1853–1994 гг., Боливии в 1985–1993 гг. и Чили в 1925–1980 гг. Президентские системы правления в Аргентине в 1853–1994 гг. и Чили в 1925–1980 гг. определены как типичные. Президентскую систему правления в Боливии в 1985–1993 гг. определено как атипичную.

Ключевые слова: система государственного правления, президентализм, атипичность, косвенные выборы президента, постэлекторальный пакт, Аргентина, Боливия, Чили.

The political practice shows that there (within the framework of a republican form of government) are presidential systems of government, which formally and/or actually differ from traditional or typical presidential systems of government. At the same time, extremely different factors of political process and inter-institutional relations, which are the conditions for defining and distinguishing between different types of systems of government, can be indicators for distinguishing typical and atypical presidential systems of government. In this cut, the purpose of the article is to determine whether the peculiarities of the institution of indirect presidential elections in Argentina (1853–1994), Bolivia (1985–1993) and Chile (1925–1980) can predetermine the typicality or atypicality of the presidential systems of government in these countries. This was done because of the fact that new institutionalism and its various types and paradigms were chosen as a theoretical and methodological basis of the proposed research. The researcher proceeds from the fact that indirect presidential elections peculiar to Argentina (1853–1994) and Chile (1925–1980). There was a tradition, according to which the Congress elected a candidate who received the largest number of votes in general election. Therefore, the author determined the presidential systems of government in Argentina (1853–1994) and Chile (1925–1980) as typical ones. In return, the atypicality of the presidential system of government in Bolivia (1985–1993) was due to the fact that presidents Victor Paz Estenssoro (in 1985) and Jaime Paz Zamora (in 1989) were finally elected in parliament. However, in the first round of elections, which took place on the basis of a popular vote, they respectively received the second and the third places. Consequently, the post-electoral pacts in 1985 and 1989 did not support a popular choice of presidents, but instead influenced the election of heads of state as candidates who satisfied the party/coalition interests.

Key words: system of government, presidentialism, atypicality, indirect presidential elections, post-electoral pacts, Argentina, Bolivia, Chile.

Постановка проблеми. У межах республіканської форми державного правління функціонують/функціонували такі президентські системи державного правління, які формально і/чи фактично відрізняються/відрізнялися від традиційних/типових президентських. При цьому індикаторами розрізнення типових й атипових президентських систем державного правління можуть бути вкрай варіативні чинники політичного процесу та міжінституційних відносин. Про типовість чи атиповість формату президенталізму можна гово-

рити на підставі такого індикатора, як інститут непрямих виборів президента. У цьому контексті актуальними є приклади президентських систем правління в Аргентині у 1853–1994 рр., Болівії у 1985–1993 рр. і Чилі у 1925–1980 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типові й атипові президентські системи державного правління або окремі аспекти політичного процесу та міжінституційних відносин, які прямо чи опосередковано вказують на типовість чи атиповість президентських систем правління

у межах республіканської форми державного правління, проаналізовано у працях таких авторів, як А. Валенсуела [1; 2], О. Зазнаєв [3], Х. Лінц [4], Р. Майорга [5], С. Мейнверінг [6; 7], К. Меса Хісберт [8], М. Сентельяс [9], Х. А. Чейбуб [10], М. Шугарт [7] тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити те, чи особливості інституту непрямих виборів президента в Аргентині у 1853–1994 рр., Болівії у 1985–1993 рр. та Чилі у 1925–1980 рр. зумовлювали типовість чи атиповість президентських систем правління у цих країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічною основою запропонованого дослідження обрано неінституціоналізм і його варіативні типи й парадигми. Це поєднання дозволило виробити цілісне уявлення про типовість чи атиповість формату президенталізму на підставі такого індикатора, як інститут непрямих виборів президента.

У сучасній політичній науці однією з найапробованіших методик визначення конституційних і політичних систем державного правління у межах республіканської форми державного правління є методика Р. Елгі [11]. У представленому дослідженні ми використовуємо модифікацію типології систем державного правління Р. Елгі, розроблену українським дослідником В. Литвином, який визначає: а) *президенталізм* (президентську систему правління) як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено систему державного правління), якій властива посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента й інституту кабінету/адміністрації президента (навіть можливо прем'єр-міністра), члени яких колективно відповідальні лише перед президентом (водночас члени кабінету чи адміністрації президента можуть бути й індивідуально відповідальними перед парламентом/провідною палатою парламенту (легіслатурою), однак це не має дефінітивного впливу та значення на структурування системи державного правління); б) *парламентаризм* (парламентську систему правління) як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено систему державного правління), за якої президент отримує свої повноваження на підставі непрямого (невсенародного) вибору (наприклад, у легіслатурі), а прем'єр-міністр й урядовий кабінет колективно відповідальні лише перед легіслатурою (водночас члени уряду, крім прем'єр-міністра, можуть бути індивідуально відповідальними і перед президентом та легіслатурою, однак це не має дефінітивного значення й впливу на структурування системи державного правління); в) *напівпрезиденталізм* (напівпрезидентську систему

правління) як конституційну (і/чи політичну) систему республіканської форми державного правління (спрощено систему державного правління), якій властиві посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента, а також інститут прем'єр-міністра й урядового кабінету, які обов'язково колективно відповідальні хоча б перед легіслатурою (водночас прем'єр-міністр та урядовий кабінет можуть бути одночасно колективно відповідальними і перед парламентом, і перед главою держави; більше того, міністри урядового кабінету можуть бути індивідуально відповідальними перед парламентом і/чи президентом, але це не має жодного дефінітивного значення та впливу на структурування системи державного правління), а також притаманний процес суміщення або дуалізації виконавчої влади, з одного боку, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншого – прем'єр-міністром (обов'язково як главою уряду) та урядом/урядовим кабінетом [12, с. 5; 13, с. 7].

Непрямі вибори – процедура формування якогось представницького органу чи обрання посадової особи, згідно з якою виборці, на відміну від прямих виборів, подають свої голоси не безпосередньо за кандидатів на виборну посаду, а за виборців другого ступеня, котрі й проводять остаточне обрання від імені виборців [14, с. 330]. Непрямі вибори президента – процедура обрання президента, згідно з якою: а) виборці, на відміну від прямих виборів, подають свої голоси не безпосередньо за кандидатів на посаду президента, а за виборців другого ступеня, котрі й проводять остаточне обрання від імені виборців; б) президент обирається у парламенті (якщо за результатами загальних, прямих виборів жоден кандидат не набирає абсолютної більшості голосів виборців) з двох (чи трьох кандидатів), які здобули найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування (першого туру). Із теоретико-методологічної точки зору, на нашу думку, треба враховувати такі умови: 1) якщо за результатами непрямих виборів президента перемагає той кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців на загальних, прямих виборах, то у цьому разі спрацьовує логіка типовості президентської системи правління (дотримується принцип всенародного вибору президента); 2) якщо за результатами непрямих виборів президента перемагає той кандидат, який зайняв не перше, а друге (чи третє) місце на загальних, прямих виборах, то у цьому разі спрацьовує логіка атиповості президентської системи правління (не дотримується принцип всенародного вибору президента).

В Аргентині у 1853–1994 рр. існували непрямі вибори президента. Якщо жоден із кандидатів не набрав абсолютної більшості голосів виборців на загальнонаціональних виборах, то Конгрес

(парламент) на спільному засіданні палат обирав президента з двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів у першому турі голосування [7, с. 441]. Аналогічно відбувалися президентські вибори в Чилі впродовж 1925–1980 рр. [7, с. 444–445]. Зауважимо, що в Аргентині (1853–1994) та Чилі (1925–1980) існувала традиція, відповідно до якої Конгрес обирав кандидата, який на загальних виборах отримав найбільшу кількість голосів [6, с. 158].

У Болівії у 1985–1993 рр. діяла Конституція 1967 р. Згідно з ст. 90 Конституції 1967 р. якщо на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не отримав абсолютної більшості голосів, то Конгрес обирав главу держави з-поміж трьох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування. Якщо після першого туру голосування у парламенті жоден із кандидатів не отримував абсолютної більшості голосів, відбувався другий тур голосування, в якому брали участь лише два кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у першому турі. Якщо голоси розділялися порівну, то голосування проводилось до тих пір, поки один із кандидатів не отримав абсолютної більшості голосів [15]. Таким чином, у 1985–1993 рр., коли на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не набирав абсолютної більшості голосів, то Конгрес (парламент) обирав главу держави з-поміж трьох кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування.

Зазначимо, що до 1979 р. депутати парламенту незмінно обирали кандидата, який набрав найбільшу кількість голосів виборців за результатами всенародного голосування. Упродовж 1979–1993 рр. загальні вибори президента проводилися в країні п'ять разів, на жодних переможцю не вдавалося отримати абсолютну більшість «народних» голосів, тому Конгресу доводилося обирати главу держави з трьох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів за результатами всенародного голосування [8, с. 51]. У цей період, як зазначає Р. Майорга, основою болівійської системи була політика коаліцій: президент обирався парламентом на підставі постелекторальних міжпартійних угод, які забезпечували і підтримку більшості Конгресу, і згоду між законодавчою та виконавчою владою [5]. А. Валенсуела стверджує, що «президент, обраний Конгресом, – це такий президент, який знає і ціну, і важливість компромісу з політичними опонентами, а також добре обізнаний із необхідністю збереження життєдатних коаліцій у парламенті» [1, с. 13]. Крім того, на думку А. Валенсуели, факт обрання президента Конгресом став стимулом до формування дієдатних коаліцій більшості [1, с. 13].

У 1979 р., порушивши норми Конституції, законодавці перервали вибори після п'ятої спроби обрати президента, ухвалили рішення призначити тимчасовим президентом голову Сенату В. Гевару, доручивши йому через рік провести нові вибори. Проте через 85 днів В. Гевара був усунутий із посади [8, с. 51]. Унаслідок державного перевороту 1980 р. президентом став генерал Л. Гарсія Меса. У 1982 р. військова влада під тиском громадянського суспільства ухвалила рішення скликати Конгрес, обраний у 1980 р., для виборів президента з трьох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів за результатами всенародного голосування. Парламентарії проголосували за Е. Сілес Суасо, який перемаг із відносною перевагою ще в 1980 р. [8, с. 51]. Кандидатуру Е. Сілес Суасо на посаду президента на виборах 1980 р. висунув політичний блок лівих партій «Демократична та Народна єдність» (UDP). До складу UDP входили такі партії: Лівий революційний націоналістичний рух (MNRI), Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR), Комуністична партія Болівії (PCB), Народний рух за національне звільнення (MPLN), Соціалістична партія (PS), Робітничавангардна партія (VO). Адміністрація Е. Сілес Суасо не мала підтримки більшості в парламенті. Конгрес був контрольований опозиційною коаліцією Націоналістичної демократичної дії (ADN) та Революційного націоналістичного руху (MNR) [16, с. 163]. Опозиція заблокувала всі урядові ініціативи, зокрема відхиляла законопроекти, вимагала усних доповідей та інтерпеляції міністрів [17, с. 58]. Таким чином, виникла ситуація виконавчо-законодавчого протистояння та відсутності легітимності виконавчої влади [18, с. 65].

У 1985 р. Е. Сілес Суасо ініціював проведення дострокових президентських виборів, за результатами яких В. Пас Естенссоро був обраний президентом країни у парламенті (за результатами всенародного голосування В. Пас Естенссоро зайняв друге місце). Такий крок пояснювався різким неприйняттям фігури У. Бансера з боку різних політичних кіл і значної частини населення, які не бажали бачити на чолі держави одного з найжорстокіших диктаторів в історії країни [8, с. 51–52]. У 1985 р. обраний президентом В. Пас Естенссоро уклав з У. Бансером «Пакт щодо захисту демократії», що забезпечило йому парламентську більшість і стабільний уряд [8, с. 53]. Була сформована парламентська коаліція у складі Революційного націоналістичного руху (MNR) та Націоналістичної демократичної дії (ADN). Зауважимо, що всі п'ять кабінетів, які функціонували впродовж президентства В. Пас Естенссоро (1985–1989), створено тільки з представників MNR (табл. 1).

Після укладення «Патріотичної угоди» між У. Бансером (ADN) і Х. Пас Саморою (Революційний лівий рух – Нова більшість (MIR)

Урядові кабінети в Болівії (1985–1993) [19, с. 51–54, 73, 199]

Президент/кількість кабінетів/період функціонування кабінетів	Партія президента	Партійний склад коаліції	Партійний склад кабінетів	Кількість місць коаліції у палатах парламенту	
				Палата депутатів	Сенат
В. Пас Естенссоро 1–5 (1985–1989)	MNR	MNR+ADN	MNR	84	26
Х. Пас Самора 1 (1989–1993)	MIR	MIR+ADN	MIR+ADN	71	16

Конгрес у 1989 р. обрав останнього президентом країни абсолютною більшістю голосів (за результатами всенародного голосування Х. Пас Самора зайняв третє місце) [8, с. 52]. Цікаво, що MIR був заснований у 1971 р. для того, щоб протистояти військовій диктатурі У. Бансера (1971–1978). В обмін на підтримку ADN свого президентства Х. Пас Самора погодився на формування коаліційного уряду (у складі MIR та ADN); те, щоб віце-президентом був член Християнсько-демократичної партії (PDC) Л. Оссіо; створення комітету Патріотичної угоди (на чолі з У. Бансером); підтримку кандидатури У. Бансера на президентських виборах 1993 р. [9, с. 12].

М. Сентельяс зазначає, що парламентаризація президенталізму в Болівії впродовж 1985–1993 рр. характеризувалася поєднанням формальних інститутів та неформальних правил, основними рисами яких були такі:

1) пропорційна виборча система/система закритих списків, що застосовувалась на парламентських виборах. У межах цієї системи президент очолював список однієї з партій, які брали участь у виборах (голосування за президента було автоматичним голосуванням за партійний список) [9, с. 10]. Фактично, протягом 1980–х і на початку 1990–х рр. виборча система сприяла зміцненню моделей внутрішньопартійної конкуренції та створенню коаліцій, проте ця система мала багато недоліків і була схильна до фальсифікацій та маніпуляцій. Болівійські реформи виборчих систем 1986, 1991 рр. характеризувалися короткостроковими розрахунками і непередбачуваними реакціями на політичний тиск. Крім того, керівництво партій не мало достатньо досвіду, не здатне було розробити послідовну стратегію проведення реформ. Результатом було те, що вибори в 1985 і 1989 рр. були проведені з використанням різних виборчих формул. Формула Д'Ондта, введена в 1956 р., була замінена у 1986 р. так званним подвійним коефіцієнтом участі та розподілу місць, що перешкоджало доступу малих партій до Конгресу. У 1989 р. чергова поправка ввела в дію формулу Сент-Лагю для президентських і парламентських виборів 1993 р., яка сприяла тому, що малі партії були представлені в Конгресі [20];

2) вибори президента у Конгресі (якщо на всенародних виборах жоден із кандидатів на посаду президента не отримав абсолютної більшості голосів). Президент обирався парламентом на основі постелекторального пакту (угоди), таким чином, забезпечуючи підтримку більшості і сумісність виконавчої та законодавчої влади [9, с. 10];

3) неформальні напівконсоціативні норми, які сприяли формуванню постелекторальної коаліції («пакти») [9, с. 10]. Болівійські партії намагалися довести до максимуму частку голосів, відданих за них, але вони не розраховували на те, що народне голосування буде останньою сходинкою арбітражу. Вони спрямовували свою увагу на постелекторальну угоду, на основі якої визначалося те, які ж політичні партії фактично будуть мати більшість у Конгресі і формуватимуть уряд. Домінуючою моделлю була така: скоординована коаліція Конгресу й уряду, яка посилювала стабільність виконавчої влади [20].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В Аргентині в 1853–1994 рр. та Чилі в 1925–1980 рр. існувала традиція, відповідно до якої Конгрес обирав кандидата, який на загальних виборах отримав найбільшу кількість голосів. Таким чином, президентські системи правління в Аргентині в 1853–1994 рр. та Чилі в 1925–1980 рр. визначаємо як типові. Атипівість президентської системи правління в Болівії впродовж 1985–1993 рр. полягала в тому, що за результатами виборів 1985 і 1989 рр. у парламенті президентами були обрані кандидати (у 1985 р. – В. Пас Естенссоро; у 1989 р. – Х. Пас Самора), які за результатами всенародного голосування займали відповідно друге і третє місце. Цьому сприяли постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») між політичними партіями, які формували двопартійні коаліції у Конгресі. Отже, в Болівії постелекторальні (після всенародного голосування) угоди («пакти») у 1985 і 1989 рр. не підтримали всенародний вибір президента, а обрали главою держави кандидата, який задовільняв партійні/коаліційні інтереси. У подальших дослідженнях проаналізуємо інші атипіві системи державного правління у межах республіканської форми державного правління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Valenzuela A. Latin America: Presidentialism in Crisis. *Journal of Democracy*. 1993. Vol. 4. No. 4. P. 3–16.
2. Valenzuela A. Latin American Presidencies Interrupted. *Journal of Democracy*. 2004. Vol. 15. No. 4. P. 5–19.
3. Зазнаев О. Атипичные президентские и полупрезидентские системы. Ученые записки Казанского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. 2005. Т. 147. Кн. 1. С. 54–69.
4. Linz J., Valenzuela A. Presidential or Parliamentary Democracy: Does It Make a Difference? The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives. Johns Hopkins University Press, 1994. P. 3–87.
5. Mayorga R. A. Presidencialismo parlamentarizado y gobiernos de coalición en Bolivia. Tipos de presidencialismo y coaliciones políticas en América Latina. Buenos Aires: Clacso, 2001. P. 101–135. URL: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/lanzaro/mayorga.pdf> (Last accessed: 27.10.2018).
6. Mainwaring S. Presidentialism in Latin America. *Latin American Research Review*. 1990. Vol. 25. No. 1. P. 157–179.
7. Mainwaring S., Shugart M. S. Presidentialism and Democracy in Latin America. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 493 p.
8. Меса Хисберт К. Президентское правление в Боливии: между силой и законом (сокращенный вариант). Москва: ИЛА РАН, 2006. 264 с.
9. Centellas M. From «Parliamentarized» to «Pure» Presidentialism: Bolivia after October 2003. *The Latin Americanist*. 2008. Vol. 52. No. 3. P. 5–30.
10. Cheibub J. A. Presidentialism, parliamentarism, and democracy. Cambridge University Press, 2007. 202 p.
11. Elgie R. A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme. *Journal of Democracy*. 2005. Vol. 16. No. 3. P. 98–112.
12. Литвин В. Атрибути та різновиди напівпрезидентської системи правління в Європі: інституційно-процесуальний і політично-поведінковий аспекти: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 636 с.
13. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Вип. 20: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 3–12.
14. Шведа Ю. Партії та вибори: європейський досвід і українські реалії. Енциклопедичний словник. Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2009. 500 с.
15. Constitución Política de la República de Bolivia Sancionada el 2 de febrero de 1967. URL: <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Bolivia/bolivia1967.html> (Last accessed: 27.10.2018).
16. Gamarra E. A., Malloy J. M. Revolution and Reaction: Bolivia, 1964–1985. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 1988. 256 p.
17. Fernández Saavedra G. Bolivia en el Laberinto de la Globalización. La Paz: Instituto Prisma, Plural Editores, 2004. 228 p.
18. Carvajal Donoso H. Experiencias en la Selección de Candidatos
19. Uninominales: El Ejemplo del MIR. Opiniones y Analisis: Elecciones Legislativas: Diputados Uninominalesn 2002. 2002. No. 58. P. 33–87.
20. Muñoz-Pogossian B. Electoral Rules and the Transformation of Bolivian Politics: The Rise of Evo Morales. Palgrave Macmillan US. 2008. 240 p.
21. Боливия: Реформа избирательной системы в Латинской Америке. URL: <http://aceproject.org/ace-ru/topics/es/esy/boliviya-reforma-izbiratelnoi-sistemy-v-latinskoj-amerike> (дата звернення: 27.10.2018).